ANNUAL SECONDARY EXAMINATION, 2020

SANSKRIT (संस्कृत)

समयः 3 घण्टे] **SET-A** **[पूर्णांक: 100**

सामान्य निर्देश-

1. परीक्षार्थी यथासंभव अपने शब्दों में ही उत्तर दें।
2. सभी प्रश्नों के उत्तर लिखने हैं।
3. प्रत्येक प्रश्न के अंक उसके सामने अंकित हैं।
4. प्रश्नों के उत्तर प्रश्नों के साथ दिए गए निर्देश के आलोक में ही लिखें।

विशेष निर्देश -

(क) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति। (इस प्रश्न-पत्र में चार खण्ड हैं।)

(ख) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि उत्तरपुस्तिकायां निर्धारिते स्थाने क्रमेण लेखनीयानि । (सभी प्रश्नों के उत्तर उत्तर- पुस्तिकायां में निर्धारित स्थान पर क्रम से ही लिखना है।)

(ग) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं संस्कृतेन लेखनीयानि । (सभी प्रश्नों के उत्तर निर्देशानुसार केवल संस्कृत में लिखने होंगे।

खण्ड-क : अपठितांश अववोधनम् (10 अंका:)

प्रश्न 1. अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् निर्देशानुसार लिखत-

(निम्नलिखित अनुच्छेद को पढ़कर उस पर आधारित प्रश्नों के उत्तर निर्देशानुसार लिखें) -

दीपावली अस्माकं प्राचीनतमं पर्वम् अस्ति । अस्मिन् दिवसे सर्वाधिकं आकर्षकं मनोंरजन भवति स्फोटकानाम् आस्फोटनम् । विचित्राणि वर्णयुक्तानि स्फोटकानि आकाशे भूमौ च विविधरूपाणि दर्शयन्ति । जनाः तानि दृष्ट्वा तुष्यन्ति । परन्तु अति सर्वत्र वर्जयेत् । रात्रौ आस्फोटकानां शब्दः कणौ बधिरीकरोति वायुमण्डलं च दूषयति । पूर्वं तु जनसंख्या सीमिता आसीत्। वृक्षा वायुं शुद्धं कुर्वन्ति स्म । इदानी जनसंख्या प्रवृद्धा, वृक्षसंख्या क्षीणा। विस्फोटकेभ्यः निर्गतः धूमः रुग्णान् पीडयति, नवजातशिशुभ्यः हानिकरः सिध्यति । दीपावली समये शरदि आकाशेः निर्मलः भवति।

सर्वत्र पवित्रता विराजते । अतः वयम् आनन्देन दीपावलीम् मानयेम्, वसुन्धरां भूषितां कुर्यात् न च दूषिताम्। सर्वेषां जीवनं सुखसमयं भवेत्। किं तेन उत्सवेन यः कस्मैचित् अपि कष्टकरः भवेत्? 'मा कश्चिद् दुःखभाग् भवेत्' अइति भारतवासिनां कृते आदर्शः।

प्रश्नाः

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए)

(i) के वायुं शुद्धं कुर्वन्ति ?

(ii) सर्वेषां जीवनं कीदृशं भवेत् ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए) -

(i) विस्फोटकेभ्यः निर्गतः धूमस्य कः प्रभावः दृश्यते ?

(ii) अस्माकं आदर्शः किम् अस्ति ?

(III) प्रदत्तविकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चित्वा लिखत । (दिए गए विकल्पों में से उचित उत्तर चुनकर लिखें)।

(i) 'प्रवृद्धा' इति पदस्य विपर्ययं चित्वा लिखत ।

(अ) प्राचीनतमं

(ब) दूषयति

(स) वर्जयेत्

(द) क्षीणा ।

(ii) 'तुष्यन्ति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(अ) तानि

(ब) धूमः

(स) जना:

(द) हानिकरः ।

(iii)' प्राचीनतमं पर्वम्' अनयोः पदयोः 'पर्वम्' किम् अस्ति ?

(अ) विशेषणपदम्

(ब) विशेष्यपदम्

(स) समुच्चयबोधक:

(द) अव्ययपदम्।

(iv)' शरदि' इत्यस्मिन् पदे का विभक्तिः प्रयुक्ता ?

(अ) चतुर्थी

(ब) षष्ठी

(स) सप्तमी

(द) द्वितीय।

(IV) अस्य गद्यांशस्य कृते समुचितं शीर्षकं लिखत । (इस गद्यांश के लिये एक उपयुक्त शीर्षक लिखें)।

खण्ड-ख : रचनात्मकं कार्यम् (15 अंका:)

प्रश्न 2. पत्रलेखनम्-

भवान् प्रत्यूषः । पितरं प्रति लिखिते अस्मिन् पत्रे मञ्जूषापदसहायतया रिक्त स्थानानि पूरयित्वा उत्तराणि लिखत ।

(आप प्रत्यूष हैं। पिता के पास लिखे गए इस पत्र में रिक्त स्थानों की पूर्ति मञ्जूषा के पदों की सहायता से कर उत्तर लिखें) ।

.....(i).....

तिथि: 12.01.2019

पूज्यपितृचरणाः

सादरं प्रणामाः!

अत्र..... (ii) ..... तत्रास्तु। भवतः पत्रं ह्यः सायंकाले एव लब्धम्। भवान् छात्रावासस्य भोजनादिकस्य .....(iii) ..... प्रति शंकिता अस्ति इति पत्रमाध्यमेन ज्ञातम् ।..... (iv).....छात्राणां कृते भोजनस्य उत्तमा व्यवस्था अस्ति। प्रत्यहम् अत्र.....(v) छात्रेभ्यः रुचिकरं स्वच्छं च (vi) ..... दीयते । छात्रावास-अधीक्षक: महोदय: .....(vii).....स्वच्छता-विषये .....(viii).....प्रयत्नशीलः तिष्ठति। आशासे यत् गृहे सर्वे .....(ix)..... भविष्यन्ति । मातरं प्रति मम प्रणामाः निवेदनीयाः । भवतः.....(x).....

प्रत्यूष:

मञ्जूषा -

(सर्वेभ्य:, छात्रावासे, कुशलं व्यवस्थां, भोजनस्य, वशंवदः कुशलिनः, सदैव, भोजनं नवोदय विद्यालयः)

प्रश्न 3. अधः प्रदत्तचित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां दत्तैः पदैः सहायतया संस्कृते पञ्चवाक्यानि लिखत-

(नीचे दिए गए चित्र को देखकर मञ्जूषा में दिए गए पदों की सहायता से संस्कृत में पांच वाक्य लिखें)।

मञ्जूषा -

(विद्यालय:, क्रीडादिवस:, बालभवनम्, कन्दुक, क्रीडा, आनन्द, धावनम्, परस्परम् पारितोषिकम्, विशालम्, बालाः)

प्रश्न 4. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदानां प्रकृति - प्रत्ययौ संयोज्य वियोज्य वा उचितम् उत्तरं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत-

(निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों का प्रकृति-प्रत्यय जोड़कर या पृथक् कर उत्तर दिए गए विकल्पों से चुनकर लिखें)।

(क) अश्वा राजमार्गे तीव्रं धावति ।

(i) अश्व + चाप्

(ii) अश्व + डाप्

(iii) अश्वा + टाप् ।

(ख) परिश्रमस्य महत् + त्व सर्वे जानन्ति ।

(i) महत्त्वम्

(ii) महत्ता

(iii) महिमा

(ग) छात्रा: पुस्तकानि आदाय विद्यालयं गच्छन्ति।

(i) आ + दा + यत्

(ii) आ + दा + ल्यप्

(iii) आ + दा + ण्यत्

(घ) पर्वतेषु गिरिराजः हिमालयः उच्च + तमप्: |

(i) उच्चतमः

(ii) उच्चतर :

(iii) सर्वोच्चः।

प्रश्न 5. अधोलिखितं संवादं मञ्जूषायां दत्तैः पदैः वाच्य परिवर्तनं कृत्वा पूरयित्वा च पुनः लिखत-

(निम्नलिखित संवाद को मंजुषा में दिए गए पदों से वाच्य - परिवर्तन कर पूरा करके पुनः लिखें)।

अशोकः - सुनिधि, किं अतिथयः भोजनं कुर्वन्ति ?

सुनिधिः - आम् भ्रातः ! अतिथिभिः भोजन ……..... (I) .....।

अशोकः - भगिनी, किं जनक: चिकित्सालयं गच्छति ?

सुनिधिः - आम्, जनकेन..... (II) ..... गम्यते ।

अशोकः - किं श्यामः गृहकार्यं करोति, न वा?

सुनिधिः - आम्।.....(III)..... गुहकार्यं सम्प्रति क्रियते ।

मञ्जूषा - (चिकित्सालयं, श्यामेन, क्रियते)

प्रश्न 6. अधोलिखितायां दिनचर्यायां रिक्तस्थानानि कालबोधकशब्दैः पूर्यन्ताम्-

(निम्नलिखित दिनचर्या में रिक्त स्थानों को समय के बोधक शब्दों पूरा करें)।

(i) रजकः.....(9:00 A.M.) वादने वस्त्रप्रक्षालनाय नदीतटं गतः ।

(ii) सः सायं.....(5.15 P.M.) वादने स्वगृहं प्रत्यावर्त्तत ।

प्रश्न 7. अधोलिखितवाक्येषु रिक्त स्थानानि प्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः पूरयित्वा लिखत -

(निम्नलिखित वाक्यों में रिक्त स्थानों को दिए गए उपयुक्त अव्यय पदों से पूरा कर लिखें) ।

(क) वृक्षस्य.....(i)..... नीडेषु खगाः निवसन्ति ।

(ख).....(ii).....अहं वने व्याघ्रम् अपश्यम्।

(ग) मूर्खा जना:.....(iii).....कालं यापयन्ति ।

(घ) रामेण.....(iv).....भ्राता लक्ष्मणः अपि वनं गतः ।

मञ्जूषा - (सांक, उपरि, एकदा, वृथा)

प्रश्न 8. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपवम् अशुद्धम् अस्ति । तं संशोध्यं पुनः लिखत-

(निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पद अशुद्ध हैं। उसे संशोधित कर पुनः लिखें)।

(क) वयं सर्वे उद्यानं गच्छथः ।

(ख) मुनिभिः महर्षि: वेदव्यासः श्रेष्ठः ।

(ग) वीराः रणक्षेत्रे युद्ध: कुर्वन्ति ।

(घ) भवान् अवकाशे किं करोषि ?

खण्ड-घ : पठित अवबोधनम् (30 अंकाः)

प्रश्न 9. अधोलिखितं गद्यांश, श्लोकं नाटयांश च अधीत्य प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृते लिखत-

(निम्नलिखित गद्यांश, श्लोक और नाटयांश को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखें)।

(अ) गद्यांश:-

अथ राजानं मुनिरुवाच - "मन्ये भवदीस्य प्रश्नत्रयस्य समाधानमस्य जनस्य परिवर्तितमानसस्य सेवया एव जातम् । मुनिः पुनरपि विशदीकुर्वन् अकथयत्- अयमेव श्रेष्ठः समयः यत्र मानवः परोपकारे कस्मिअपि कर्मणि च व्यापृतः । समक्षं वर्तमानः पुरुषः एव श्रेष्ठः कस्यापि सहायतां कामयमानः । सेवैव श्रेष्ठ कर्म येन हृदयपरिवर्तनमपि जायते ।"

राजा मुनेरुत्तरप्रदानपद्धत्या प्रमुदितः भूत्वा स्वनगरं गतः ।

प्रश्ना:-

(क) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) -

(i) अथ कः राजानम् उवाच ?

(ii) राजा प्रमुदितः भूत्वा कुत्र गतः ?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए) ?

(i) क: पुरुष: श्रेष्ठः कथ्यते ?

(ग) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत (दिए गए विकल्पों में से उचित उत्तर चुनकर लिखें)।

(i) 'श्रेष्ठः समयः' अनयोः पदयोः समयः किम्?

(अ) समुच्चयबोधकः

(ब) विशेष्यपदम्

(स) विशेषणपदम्।

(ii) 'सम्मुखम्' इत्यर्थे कः पर्यायः अत्र प्रयुक्तः ?

(अ) समक्षम्

(ब) कामयमानः

(स) समाधानम् ।

(iii) 'भूत्वा' इति पदे कः प्रत्ययः अस्ति ?

(अ) क्ववतु

(ब) शतृ

(स) क्त्वा ।

(iv) 'पुनरपि' इति पदस्य संधि-विच्छेदं कुरुत |

(अ) पुन + रपि

(ब) पुन: + अपि

(स) पुनर् + अपि ।

(आ) श्लोकः

न चास्ति सदृशं तेन किंचित्स्थौल्यापकर्षणम्।

न च व्यायामिनं मर्त्यमर्दयन्त्यरयो बलात्।।

(क) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) -

(i) स्थौल्यापकर्षणस्य कः उपायः अस्ति ?

(ii) अरयः व्यायामिनं कथं न अर्दयन्ति ?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए) -

व्यायामिनं मर्त्यं के न अर्दयन्ति ?

(ग) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत (दिए गए विकल्पों में से उचित उत्तर चुनकर लिखें)।

(i) 'तेन' इति पदे कः मूलशब्दः ?

(अ) तत्

(ब) मर्त्यम्

(स) युष्मद् ।

(ii) 'असमान' इति पदस्य विलोमपदं लिखत ।

(अ) बलात्

(ब) मर्त्यम्

(स) सदृशम् ।

(iii) 'चास्ति' इत्यस्य पदस्य संधि-विच्छेदं कुरुत-

(अ) च + आसीत्

(ब) च + अस्ति

(स) चा + अस्ति ।

(iv) 'अकर्षणम्' इति पदे कः उपसर्गः प्रयुक्तः ?

(अ) अपि

(ब) कर्षणम्

(स) अप|

प्रश्न 10. (इ) नाटयांशः

चन्दनदासः - (कणौ पिधाय) शान्तं पापम् शान्तं पापम्। कीदृशः तृणानामग्निना सह विरोध: ?

चाणक्य:- अयमीदृशो विरोधः यत् त्वमद्यापि राजापथ्यकारिणो अमात्यराक्षसस्य गृहजनं स्वगृहे रक्षसि ।

चन्दनदासः- आर्य! अलीकमेतत् । केनाप्यनार्येण आर्यस्य निवेदितम् ।

चाणक्य:- भो श्रेष्ठिन् ! अलमाशंकया। भीताः पूर्वराजपुरुषा: पौराणामिच्छमामपि गृहेषु गृहजनं निक्षिप्य देशान्तरं व्रजन्ति । ततस्तत्प्रच्छादनं दोषमुत्पादयति ।

चन्दनदासः- एव नु इदम् । तस्मिन् समये आसीद् अस्मद्गृहे अमात्यराक्षसस्य गृहजन इति ।

चाणक्य:- पूर्वम् 'अनृतम्' इदानीम् 'आसीत्' इति परस्पर विरूद्धे वचने । अथेदानीं क्व गतः ?

चन्दनदासः- न जानामि ।

प्रश्ना:-

(क) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) -

(i) कीदृशाः पूर्वराजपुरुषाः देशान्तरं व्रजन्ति ?

(ii) कस्य गृहजनाः चन्दनदासस्य गृहे आसन्?

(ख) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए) -

चाणक्यः कीदृशे परस्परं विरूद्ध वचने कथयति ?

(ग) प्रदत्तविकल्पेभ्यः समुचितम् उत्तरं चित्वा लिखत (दिए गए विकल्पों में से उचित उत्तर चुनकर लिखें)।

(i) 'ऋतम्' इति पदस्य कः विलोमशब्दः अत्र प्रयुक्त : ?

(अ) भयम्

(ब) अनृतम्

(स) इदानीम्

(द) तदानीम्।

(ii)'जानामि' इति क्रियापदस्य कर्तृपदम् किम् अस्ति ?

(अ) अहम्

(ब) त्वम्

(स) सः

(द) यूयम् ।

(iii) 'गतः' इति पदे कः प्रत्ययः प्रयुक्तोऽस्ति ?

(अ) शानच्

(ब) शतृ

(स) ल्यप्

(द) क्त।

(iv) 'तस्मिन्' इति पदे का विभक्तिः प्रयुक्त ?

(अ) सम्बोधन

(ब) तृतीयरा

(स) सप्तमी

(द) चतुर्थी

प्रश्न 11. रेखांकितपदानि आधृत्य प्रश्न निर्माणं कुरुत-

(रेखांकित पद के आधार पर प्रश्न निर्माण करें)

(i) त्वं मानुषात् विभेति।

(ii) इमान् तुषान् स्वर्णकारेभ्यो देहि ।

(iii) राजहंसेन सरसः शोभा भवति ।

(iv) एतादृशी भयावहघटना गढवालक्षेत्रे घटिता।

प्रश्न 12. अधोलिखित श्लोकद्वयस्य अन्वयं प्रदत्त विकल्पेभ्यः चित्वा पूरयत-

(निम्नलिखित दोनों श्लोकों का अन्वय दिए गए विकल्पों से चुनकर पूरा करें) ।

श्लोकः

(अ) विचित्रे खलु संसारे नास्तिकिञ्चित् निरर्थकम्।

अश्वश्चेद् धावने वीरः भारस्य वहने खरः ।।

अन्वयः -

विचित्रे.....(i).....खलु किंचित्.....(ii) नास्ति । अश्वः चेत्.....(iii) .....
वीरः तर्हि भारस्य वहने.....(iv).....(वीरः) अस्ति।

मञ्जूषा - (खरः, निरर्थकम्, संसारे, धावने)

(आ) वयोबलशरीराणि देशक्कालाशनानि च।

समीक्ष्य कुर्याद् व्यायाममन्यथा रोगमाप्नुयात् ।।

अन्वयः-

वयः.....(i)..... शरीराणि देश.....(ii)..... अशनानि च समीक्ष्य.....
(iii)..... कुर्यात् अन्यथा रोगम्.....(iv)..... |

मञ्जूषा - (व्यायामः, आप्नुयात्, काल, बल)

प्रश्न 13. अधोलिखितकथनानां समुचित भावं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत-

(निम्नलिखित कथनों का उचित भाव दिए गए विकल्पों में से चुनकर लिखें)।

(i) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः।

(क) आलस्यं हि नराणां नियतिः ।

(ख) आलस्यं मानवानां परमशत्रुः अस्ति ।

(ग) निराशायाः जनकं नूनमेव आलस्यम् हि ।

(ii) न सा बकसहस्रेण परितस्तीरवासिना ।

(क) एकेन गुणिना सत्त्वेन शोभा वर्द्धते ।

(ख) बहव: मूर्खाः सदसि न शोभन्ते ।

(ग) बकाः सरोवरे मीनान् भक्ष्यन्ति।

(iii) प्रकृति समक्षमद्यपि विज्ञानगर्वितो मानवः वामनकल्प एव।

(क) वामनः भगवतः विष्णोः चतुर्थः अवतारः आसीत्।

(ख) विज्ञानं प्रकृत्वा: अनुचरः अस्ति ।

(ग) विज्ञानं प्रकृतिसमक्षे वामनकल्प एक तिष्ठति ।